

Весна КИЛИБАРДА*

ПРВИ ИТАЛИЈАНСКИ ПРЕВОДИ ЊЕГОШЕВЕ ПОЕЗИЈЕ

Апстракт: Прилог је посвећен првим преводима поезије Петра II Петровића Његоша на италијански као први страни језик на који је превеђено пјесничко дјело црногорског владике и пјесника. Те прве италијанске верзије Његошевих стихова, које су у јужнословенској његошологији већином задуго остале непознате, настале су за пјесникова живота, и то различитим поводима: тридесетих година XIX вијека као службени преводи за потребе аустријске цензуре, а четрдесетих у романтичко-рисуријименталном контексту у коме је у тршћанским и далматинским гласилима на италијанском језику налазила простора јужнословенска књижевна и политичка проблематика. Од значаја је и чињеница да су ови први преводи Његошеве поезије на италијански, у неким случајевима, одиграли и улогу посредника у настанку првих превода Његошевих стихова на њемачки и енглески језик.

Кључне ријечи: италијански преводи Његоша, Глас каменштака, Његош и Трши, Горски вијенац на италијанском језику

О преводима књижевног дјела Петра II Петровића Његоша на стране језике, не само на италијански, посебно о оним првим, сачињеним још за живота црногорског владике и пјесника, у јужнословенској његошологији задуго се није знало. У својој студији о Његошу Светислав Вуловић, с којим у српској књижевности почиње савремена књижевна критика, 1877. године пише: *Ниједно дело Његошево, колико знам, није преведено на који њуђ језик.*¹ С тим првим италијанским верзијама Његошевих стихова научна и шира јавност упознала се с поприличним закашњењем. А италијански језик, колико се зна, први је страни језик на ко-

* Проф. др Весна Килибарда, Универзитет Црне Горе, Филозофски факултет, Никшић

¹ Уп. Светислав Вуловић, *Петар Петровић Његош пјесник српски*, у: *Целокуйна дела*, књига прва, Народна просвета, Београд, б. г. [1931], стр. 141. Рад је први пут објављен у *Годишњици Николе Чујића*, I, Београд 1877, стр. 310–347.

ји је превођена Његошева поезија. Већ тридесетих година XIX вијека у Далмацији су, за службене потребе аустријске администрације, на италијански језик преведена нека његова рана пјесничка остварења.² Захваљујући тој околности, неповратно изгубљени *Глас каменштака*, који је Његош као млади владар Црне Горе написао прије своје двадесете године, до научне јавности доспио је у рукопису италијанске верзије. Рукопис овога спјева о најважнијим црногорским бојевима с Турцима, Млечанима и Французима од 1711. до 1813. године Његош је јуна 1833, одлазећи први пут у Русију, оставио у Јерменском манастиру у Бечу, с надом да ће, посредством Вука Караџића, тамо бити и штампан. *Гласу каменштака* од тада се губи сваки траг, све док Петар Колендић, послје више од стотину година, у Државном архиву у Задру није пронашао рукопис италијанског превода овог Његошевог дјела. Објавио га је 1941. године уз исцрпан увод, заснован највише на подацима из аката административне преписке аустријских власти на њемачком и италијанском језику, такође објављених у додатку овог његовог прилога.³ Спјев је, за потребе бечке цензуре, преко далматинског гувернера Венцела Фетера фон Лиленберга, завршио код дубровачког окружног поглавара, барона Феринанда Шалера, по чијем се налогу превођења спјева на италијански, не познајући много ни Црну Гору ни Његошев језик, прихватио Петар Сентић (1808–1873), у то вријеме службеник дубровачког окружног поглаварства. Никола Банашевић сматра да млади Сентић није био дорастао повјереном му задатку, не само својим познавањем Његошевог језика, него ни својим знањем италијанског, због чега су многа мјеста његовог превода *несирејина а ионекад и неразумљива*, а могло би се рећи да је понешто, *случајно или намјерно, чак изостављао*.⁴ И Колендић држи да је преводилац *муку мучио с иревођењем* Његошевог спјева.⁵ Сентићу је, за његов преводилачки труд, била исплаћена надокнада од два наест форинти.⁶

² Аустрија је у Далмацији, као бившем посједу Млетачке републике, и послје 1815. године задржала италијански као језик локалне управе, судства и школства.

³ Петар Колендић, *Његошев 'Глас каменштака' у италијанском иреводу Петра Сентића*, Српска краљевска академија, XCIV, други разред (7), Београд 1941, стр. 3–49.

⁴ Уп. Никола Банашевић, „О Слободијади и Гласу каменштака”, у: Петар Петровић Његош, *Цјелокуйна дјела*, књига прва, *Слободијада – Глас каменштака*, Просвета, Београд 1951, стр. 301.

⁵ Петар Колендић, нав. рад, стр. 7.

⁶ *Истио*, стр. 10.

Послије упознавања са садржином, и поред писмено дате препоруке тадашњег државног цензора у Бечу Словенца Јернеја Копитара, аустријске власти нијесу одобриле штампање спјева, а Његош га је, узалудно тражећи од Вука да му рукопис врати, како би га штампао на Цетињу, 1835. године из основе прерадио у обимнију *Свободијагу* – осмерачки спјев у десет пјесама, у коме је опјевао исте догађаје и који, такође, није објављен за пјесниковог живота. Сентић је, осим *Гласа каменшићака* (*Voce di un abitatore delle rupi*), на италијански превео и три пјесме у додатку спјева: *Одјекуј ми гласе, свиро* (*L'espressione del cuore*), испјевану у част руског цара Николаја I; *Орао и кокош* (*Aggiunta all'opra*), алегоријску пјесму о рату Руса и Француза 1812. године и *Србин Србима на частии захваљује* (*Sentimento verace*), пјесму коју је Његош посветио породици которског трговца Илије Лумбардића, у чијој је кући на поласку за Русију одсео и био љубазно угошћен. *Оду султану турскоме*, ироничну антитурску пјесму, такође из додатка *Гласу каменшићака*, Колендић у овом рукопису није пронашао, пошто је или Сентић није превео или је тај италијански превод загубљен. Радован Лалић сматра да је, поред осталог, управо ова пјесма узрок што аустријска цензура није одобрила штампање Његошевог спјева.⁷ Све четири пјесме из додатка *Гласу каменшићака* штампане су 1834. године у тек набављеној штампарији на Цетињу, једна засебно, а три у саставу прве Његошеве пјесничке збирке *Пустинињак цетињски*, док рукопис самог спјева није никад пронађен. *Глас каменшићака*, у преводу с италијанског језика Франа Накића Војновића, објављен је први пут у Просветином издању Његошевих *Цјелокујних дјела*, 1951. године.⁸

Други примјер службеног превођења Његошеве поезије на италијански језик, такође за потребе високих аустријских државних власти, представља превод *Оде сјуйљења на йресјол Фердинанда I*. Ова пригодна пјесма, којом је Његош поводом ступања новог цара на аустријски престо желио да утиче на расположење велике сусједне државе према Цр-

⁷ Радован Лалић, *Објашњења уз Његошеве йесме*, у: Петар Петровић Његош, *Целокујна дела*, Просвета – Обод – Свјетлост, Београд – Цетиње – Сарајево, књига прва, *Пјесме*, стр. 314.

⁸ *Цјелокујна дјела П. П. Његоша*, књига прва, *Свободијага – Глас каменшићака*, Просвета, Београд 1951, стр. 235–290. Ова верзија се свакако не може сматрати правим Његошевим дјелом, али се редакциони одбор одлучио да је уврсти у *Цјелокујна дјела* с аргументацијом да и овакав текст може допринијети бољем ујознавању Његошева йочетињичкој сјиварања и йолијичкој формирања. О томе: Никола Банашевић, *О Свободијаги и Гласу каменшићака*, стр. 300.

ној Гори, штампана је у цетињској типографији, као посебно издање, у љето 1835. године. Његош је пјесму, преко Котора, гдје ју је на италијански превео Спиридон Грати, тумач которског окружног капетаната – послао грофу Лилиенбергу у Задар, одакле је, уз пропратни допис, прослијеђена царској дворској канцеларији у Бечу. Италијански превод (*Ode per l'avvenimento al trono di Ferdinando I Imperatore d'Austria e Re d'Ungheria*) објавио је тек 1956. године Владимир Стојанчевић.⁹ Он оцјењује да се преводилац *дословно држао Њеџошевој шекстиа*, већим дијелом чак и Његошевог редосједа, мада је пјесникову *концизну фразеологију кованице љреводио ојисно*.¹⁰ Познато је да је у аустријској пријестоници, за разлику од *Гласа каменшиака*, ода била добро примљена и повољно оцијењена, што је очито и био *несумњиви и нескривени* политички циљ младог Његоша.¹¹ Лилиенбергу је из Беча наложено да на подесан начин одговори црногорском владици, што је у октобру 1835. године овај и учинио, истичући у свом писму да је цар Фердинанд I љубазно прихватио изразе Његошевог дубоког поштовања исказане у овој оди, увјерен да они представљају и јемство добросусједских односа Црногораца и Аустрије.¹²

Први објављени италијански превод Његошевих стихова, пјесма *Три дана у Тријесту у мјесецу јануарију 1844*, штампан је у тршћанском листу *Favilla*, који је током деценије излажења (1836–1846) био веома отворен за актуелну јужнословенску књижевну и политичку проблематику.¹³ У краткој напомени уредништва листа испред италијанског превода Његошеве пјесме, објављеног већ у марту 1844. године, стоји: *Нудимо нашим читаоцима с илурској љреведену елејаншину љјесму коју је црногорски владика недавно најисао, сјећајући се драјих усљомена из свој крајш-којтрајној боравка у Тршћу. Надамо се да ће се свидјети и збој самој љпредметиа и збој љоја шљо је љо дјело веома исљакнушој љисца међу онима који данас љаје овај моћни и љоејски језик*. Превод је убрзо прештампан у још неким гласилима која су на италијанском језику тада излазила у Задру и у Милану.¹⁴

⁹ Владимир Стојанчевић, 'Његошева Ода ступања на престол Фердинанда I у италијанском преводу од 1835. године', *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* (у даљем навођењу ПКЈИФ), XII/1956, књ. 22, св. 3–4, стр. 281–285.

¹⁰ *Исљо*, стр. 283.

¹¹ *Исљо*, стр. 282.

¹² *Исљо*.

¹³ *Tre giorni a Trieste, Favilla*, IX/1844, бр. 5 (26. III), стр. 75–77.

¹⁴ *Gazzetta di Zara*, XIII/1844, бр. 31 (16. IV), стр. 161; *Fama*, IX/1844, бр. 32 (20. IV).

Италијански превод пјесме *Три дана у Тријесту*, у оригиналу штампане у Јерменском манастиру по Његошевом доласку у Беч, отворио је низ недоумица, како у вези с датирањем сâмог превода, тако и око ауторства италијанске верзије, о чијој се вриједности мишљења проучавалаца, такође, разилазе. Нићифор Вукадиновић, дугогодишњи парох Цркве Св. Спиридона у Трсту, врло заслужан стога што је 1926. године објавио италијански превод ове пјесме, за који се у јужнословенској дидблиографији о Његошу до тада није знало – рачуна да је пети број *Faville* за 1844. годину, будући да на насловној страни није датирана, изишао 15. марта.¹⁵ То би, према његовом мишљењу, значило да је Његошева пјесма преведена на италијански и објављена у Трсту прије него што се пјесник вратио из Беча и да је превод, врло могуће, приређен не са штампаног текста, него са рукописа. О настанку италијанског превода Вукадиновић нешто раније каже: „*Када је Њеџош исјевао своју њесму, ван сваке сумње у Трсту, он ју је зацело њоказао својим њирсџанским њријажџелџима, којџима се морала јако доџасџи и, може се мислиџи, они су измолили њреџис. Њџима се морала ова њесма доџасџи нарочџиџо збоџ локалноџ колорџиџа, џа да би је учинили њрисџџуџачном и оџџалом њирсџанском џрађансџџву, џобрџнуше се да исџџа изађе и у иџџалијанском џреводу.*”¹⁶ Вукадиновић сматра да је са једног таквог преписа Андрија Стојковић 1863. године послао ову Његошеву пјесму новосадској *Даници*, што потврђују, иако незнатне, разлике у тексту оба издања.¹⁷ Тезу о преводу с рукописа покушао је да оповргне Артуро Крониа, рачунајући да је *Favilla* с преводом изишла 26. марта и да ознака у *мјесецу јануарију 1844* не представља саставни дио наслова, већ означава вријеме штампања пјесме, а не слаже се ни с Вукадиновићевом тезом о разликама текста у верзији објављеној у *Даници*.¹⁸ Неколико година касније овај италијански славист и сâм ће се вратити Вукадиновићевој тези, тврдећи да је превод на италијански изашао прије објављивања оригинала.¹⁹

¹⁵ Нићифор Вукадиновић, *Сџџџни џрилози*, ПКЈИФ, књ. VI, 1926, св. 1, стр. 99–101.

¹⁶ Нићифор Вукадиновић, *Франческо Дал Онџаро, један забораџљени џријажџелџ срџскоџ народа*, ПКЈИФ, књ. V, 1925, св. 1–2, стр. 3.

¹⁷ *Исџџо*.

¹⁸ Артуро Крониа, *Иџџалијански џревод Њеџошеве џјесме ‘Три дана у Тријесту’* (са италијанског рукописа превео др М. Ракочевџић), *Сџџварање*, VI/1951, бр. 7–8, стр. 393–394.

¹⁹ Arturo Cronia, *La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millenio*. Istituto di studi adriatici di Venezia (STEDIV), Padova 1958, стр. 465.

Ова два аутора разилазе се у мишљењима и око ауторства превода, објављеног у *Favilli* без потписа преводиоца. Вукадиновић сматра извјесним да је преводилац пјесме Франческо Дал Онгаро, један од уредника овога листа, и сâм пјесник, рачунајући да му је, ипак, *за леђима био какав Србин*.²⁰ У чланку из 1925. он сматра да је превод *шачан и лей*, док 1926. године допушта да је понеко мјесто у њему и *сладије исџало*. Крониа оспорава Дал Онгарово ауторство на основу метричких карактеристика његове оригиналне и преведене поезије, као и чињенице да овај рад италијански пјесник доцније није уврстио у збирку својих превода.²¹ И Крониа, међутим, претпоставља да је Дал Онгаро само *сџиховао* прозни превод који је, вјероватно, урадио неки од сарадника часописа који су претходне године за *Favillu* преводили јужнословенске народне пјесме (помињу се два имена – Карло Фјораванти и Казимиро Варезе).²² Овај аутор се не слаже ни с тезом Карла Курта да једна Дал Онгарова пјесма посвећена Трсту подсећа на Његошеву.²³ Италијански славист сматра да се превод не може оцијенити тачним, самим тим што је непотпун. У њему су изостављени стихови 41–58 и 75–84 оригинала јер италијански преводилац, очито, није осјећао потребу да преведе похвалне редове грофу Штадиону, симболу неомиљене аустријске власти међу Италијанима у Трсту.²⁴ Крониа замјера и на метричким и еуфонијским разликама између оригинала и превода, истичући да је италијанском читаоцу због тога био знатно умањен утисак о љепоти Његошеве пјесме.²⁵

С италијанског је направљен и њемачки превод пјесме *Три дана у Тријесту* и већ у априлу исте године, заједно с преводом уводне биљешке из *Фавилле*, објављен у листу *Дер Пилџер* који је од 1842. године на њемачком језику излазио у Карловцу.²⁶ До данас не сасвим расвијетљено питање отворили су стихови 68–74, посвећени балерини Флори, који су изазвали чуђење штампе, па и гњев појединих савременика црногорског владике. Антун Барац, који је 1951. године објавио текст њемачког превода Његошеве пјесме, не могавши ући у траг италијанском прево-

²⁰ Н. Вукадиновић, *Франческо Дал Онгаро, један заборављени иријашељ српског народа*, стр. 3.

²¹ А. Крониа, *Италијански превод Његошеве пјесме*, стр. 396–397.

²² *Исџо*, 397.

²³ Carlo Curto, *L'Italia e il Montenegro nel ricordo di due poeti*, *Vita internazionale*, XXIII/1920, бр. 16, стр. 370–371.

²⁴ А. Крониа, *Италијански превод Његошеве пјесме*, стр. 394.

²⁵ *Исџо*, стр. 394–396.

²⁶ *Drei Tage in Triest im Monat Jänner 1844, Der Pilger*, IV/1844, бр. 32 (20. IV), стр. 254.

ду, иако је за његово постојање из пропратне биљешке морао знати, одступања од смисла оригинала приписује италијанском, а не њемачком преводиоцу, иако је управо овај потоњи погрешно превео стихове о балерини, претворивши је, због слабог тумачења два архаична италијанска израза, у циркуску играчицу.²⁷ Ево и спорних стихова у оригиналу и у италијанском преводу:

*Скуџа смо се ми сви веселили
Гледајући ꙗрациозну Флору,
Сјајну звјезду ꙗресџанској ꙗеаџра,
Која одмах зефирним ꙗолейџом
И ꙗоледом својим очараним
Пакâ у рај може ꙗреџвориџи.*

*Mirammo uniti la vaga Flora
Del Tergestino circo regina,
Col pie' che appena la terra sfiora
Coll'occhio ardente, col dolce riso,
Come l'aurora che l'ombre sperde,
Mutar l'inferno nel paradiso.*

Преводи на италијански и њемачки језик, о којима се више од осамдесет година знало само посредно, односно из других извора, отворили су нова спорна питања у вези с овом Његошевом пјесмом и то: да ли су ово његови једини стихови посвећени балетској играчици, који је њен стварни идентитет и коју је представу Његош стварно гледао у Трсту. Забуну је највише изазвало свједочење сâмог Дал Онгара који је, у уводу једне своје приче с црногорском тематиком, објављене 1858. године, опи-

²⁷ Антун Барац, *Три дана у Тријесџу на њемачком језику, Сџварање*, VI/1951, бр. 12, стр. 713–720. Овај рад, с њемачким преводом Његошеве пјесме, прештампан је у: Антун Барац, *Прилози о Њеџошу*, приредио и предговор написао Крсто Пижурџа, Институт за црногорски језик и књижевност, Подгорица 2013, стр. 89–100. Према подацима у: Reinhard Lauer, *Serbokroatische Autoren in deutscher ુbersetzung: bibliographische materialien (1776–1993)*, Wiesbaden, Harr assowitz (*Opera slavica*; N. F., Bd. 27), њемачки превод Његошеве пјесме објављен је и у прашком листу *Ost und West*, 18/1844, стр. 325. А ова пјесма прво је Његошево дјело преведено и на чешки језик. Пјесму је превео пјесник Вацлав Ханка, а објављена је већ у августу исте 1844. године у једном познатом прашком часопису (*Три дни в Терсту в Мџ џи lednu 1844, Kvetу*, 1844, br. 102, стр. 405–406). О томе уп.: Нада Ђорђевић, *Две Њеџошеве џесме у џреводу на чешки језик*, ПКЈИФ, књ. 37, 1971, св. 1–2, стр. 109–121.

сујући свој сусрет с Његошем у Трсту 1844, навео друкчије име играчице и устврдио да је ријеч о улози различитој од оне за коју се у написима помиње да је у представи имала. Он ту каже: *Ујознао сам ја у јозоришћу једне вечери кад је јосјођица Фиц-Џемс ијрала Жизелу. Владика-јјесник је јјао у занос и састјавио у част јјариске силфриде један јујки диијирамд који сам ја одмах јревео у ијјалијанске сјјихове и објавио у новинама, шјјо ми је јрибавило јријашељсјтво и јошјовање славноја јјесника.*²⁸

Међутим, непосредно по Његошевом повратку из Беча у Трст *Срјске новине* у броју 25 од 24. марта о његовој пјесми посвећеној Трсту доносе вијест у којој се каже: *Он јју сјјева цивилизацију, јјрјовину, бродарсјтво, душевни живот и јјосвећује на концу неколико сјјихова ијрачици Фабри-Брејини која, како се он изражава, кадра је јјакао у рај јрејворииш.*²⁹ Светислав Шумаревић, који је поменуто Дал Онгарову причу 1923. године превео с француског језика, очито према наводима из приче, тврди да је ријеч о балерини Фиц-Џемс или Фиц-Жам у улози Жизеле.³⁰ Не знајући за италијански превод Његошеве пјесме у *Favilli*, искључиво на основу Дал Онгаровог исказа Шумаревић износи претпоставку да постоји неки Његошев *диијирамд* који још није пронађен и који је црногорски владика посветио играчици у балету *Жизела*.³¹ Насталу забуну разрјешава 1952. године Стјепо Кастрепели, бавећи се расвјетљавањем сјме представе и идентитета балерине која је очарала *цејшињској јусјињака*.³² Он износи да је аугзбуршки *Allgemeine Zeitung* већ 27. јануара 1844. године објавио допис из Трста, из кога је сасвим јасно да је ријеч о представи под насловом *Роберт Ђаво* и о балерини Фабри-Бретин. У листу се наводи: *Црјје су овој свешјеној кнеза, ојјкако смо ја овде јоследњи јуј видели, јосјале мноја оздиљније. Прси му кији један леј*

²⁸ Франческо Дал Онгаро, *Јела. Црнојорска дјевојка*, превод приче у: Весна Килибарда, *Њејош и Трст. Ијјалијански јјисци и јујјојисци о владици-јјеснику*, ЦИД, Подгорица, 2000, стр. 207.

²⁹ *Срдијанска шјјамја о Њејошу и Црној Гори (1833–1851)*, скупио и за штампу средио др Љубомир Дурковић Јакшић, Историјски институт САН, књ. 3, Београд, 1951, стр. 122.

³⁰ С. Шумаревић, *Нови јјодаци о Њејошу. Једна јријовейка Франческа Дал Онја-ра најисана јо јричању јесника Горској вијенца, Мисао*, књ. XII, 1923, св. 5–6, 1033–1043; св. 7, стр. 1134–1147.

³¹ С. Шумаревић, *Жизела и јесник 'Горској вијенца'. Један Њејошев диијирамд који није још јронађен*, *Време*, 1931, 20. X, стр. 5.

³² Стјепо И. Кастрепели, *Њејош на јредсјави ојере Robert le Diable, Сјјварање*, VII/1952, св. 11, стр. 697–700.

брилијантски крст, један шурски и више руских ордена. Синоћ је у ложи Њејове Светлосћи нашеј њочасној љувернера љрисусљвовао ојери Робертју Ђаволу и јасно се мојло видејти с коликим је задовољством слушао звуке музике и љрајтио вилинску ијру дивне Брејтин-Фабри.³³ Врло је могуће, претпоставља Кастрепели, да је Дал Онгаро након скоро петнаест година, колико је његов исказ у причи дијелило од вечери у тршћанском позоришту 20. јануара 1844, могао замијенити двије представе и двије балерине које су у Трсту четрдесетих година XIX вијека наступале. Устврдивши да дефинитивно није ријеч о балерини Фиц-Жам у улози Жигзеле, већ о Флори Фабри-Бретин у улози Хелене у романтичној опери у пет чинова Робертј Ђаво (*Robert le Diable*) њемачког композитора Јакоба Мајербера (J. Meyerbeer, 1791–1864), по либрету француског писца Ежена Скриба (E. Scribe, 1791–1861), Кастрепели тражи и разматра и могуће поводе из представе који су могли надахнути Његоша за 72. стих пјесме (*иака у рај може љрејтворити*), сџм се опредјелујући за другонаведени случај: *Или је љакао био она сабласна, мучна и нејријџйна ајмосфера шјто ју је ојера својом радњом и музиком дочаравала љред Њејошеве очи, ља је шју мрачну и демонску слику раздио и расјршио насјуиу Флоре у улози Хелене и замијенио је сликом ведром и свијејлом; или је љрајични љоложај Робертјов, њејово колебање и мучење између добра и зла Њејошу давало ујисак љакла, који је зајим Флора својим заузимањем около Робертја љреобратила у боље, смирујући ља, шјто је Њејош оцијенио као рај; или је Њејош лично, носећи у свом срцу шјејоде и брије које су ља као мучне и мрачне мисли расјрзале и љравиле љакао у њејовој души, Флорином љојавом и ијром, ља можда и њему сџмоме ујућеним љојледима, био шјолико раздрајан да је, ља било и за љренушак, заборавио све своје јџде и љодао се ведрим и свијејлим мислима.³⁴*

Овим Његошевим стиховима десетак година послје Кастрепелија позабавио се и Љубомир Дурковић Јакшић који је прикупио извјесне биографске податке о балерини, чији стварни идентитет задуго није утврђен, као што задуго није разјашњено ни да ли су ово једини њој посвећени Његошеви стихови.³⁵ Према оцјени савремене критике, балери-

³³ Овај допис, упућен из Трста 21. јануара, у преводу с њемачког језика објавио је Јеремија Живановић у свом раду *Један Њејошев љуи (љо савременим белешкама)*, *Годишњица Николе Чуйића*, књ. XXXII, 1913, стр. 182.

³⁴ Стјепо И. Кастрепели, *нав. рад*, стр. 699.

³⁵ Флора Фабри Бретин била је једна од најпознатијих балерина романтичарског балета и управо је од јануара до марта 1844. године наступала у тршћанском позоришту. Поријеклом из Фиренце, каријеру је започела 1837. године, а наступала је углав-

на Флора је играла лако, са добрим одскоком, ваздушасто, са иуно фанџазије, сликовито као најдољи иримјери у историји балетџа, а управо у представи Робертџ Ђаво доживјела је изванредан успјех, показујући разне нове балетске кораке и играјући као да лети.³⁶ Овим прилогом завршила се у нашој његошологији прича о Његошевој пјесми са стиховима посвећеним *ирациозној Флори*.³⁷ Пјесми су онда, према наводима из једног писма Љубомира Ненадовића упућеног Светиславу Вуловићу, *многи замерали*, држећи да је *сувише светска за њесника који на себи има архијерејски чин*.³⁸ Можда је због тога, сматра такође Вуловић, Његош *ипред смртџ [...] сјалио многе своје њесме, нежну лирику њесничкој срца, која није смела иреживети владику*.³⁹ Ови Његошеви стихови који су, видјели смо, имали дуготрајан одјек у рецепцији Његошевог лика и дјела, изазвали су и несразмјерни гњев Николе Томазеа према Његошу, с којим се овај италијански пјесник, приповједач, филолог и патриота, упознао на броду, путујући од Шибеника према Трсту, управо тог јануара 1844. године.⁴⁰

ном у кореографијама свога оца, као и свога супруга Луиђија Бретина, с којим је, с обзиром на то да је он био и балетски играч, најчешће играла. Поред наступа на чувеним позорницама у Италији, играла је касније и у Паризу, Лондону, Мадриду, Хамбургу, Лајпцигу. Остале су неизвјесне године њеног рођења и смрти, али се зна да је 1857. године још плесала на париским сценама. R. Staccioli, *Fabbri-Bretin, Flora*, [www.treccani.it/enciclopedia/flora-fabbri_\(dizionario_biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/flora-fabbri_(dizionario_biografico)/) Уп. и податке у *Dictionnaire de la danse* (изд. 1999) www.larousse.fr/archives/danse/page/151 и *Dictionary of Women Worldwide: 25,000 Woman Through the Ages* www.highbeam.com/doc/IGz-2588807751.html. Посљедњи извор наводи као приближне године рођења и смрти балерине Флоре 1807–1857.

³⁶ Љубомир Дурковић Јакшић, *Жена којој је Њеџош њевао, Полиџика*, 1963, I. IX, стр. 17.

³⁷ Неколико година касније Крунослав Ј. Спасић објавио је на ову тему два краћа прилога, без нових података у односу на већ познато. Ти прилози су дио његовог фељтона који је у београдској *Полиџици* изашао у 23 наставка под насловом *О Њеџошу и њеџовим иријажетљима*. Уп. *Ко је Флора о којој њева Њеџош, Полиџика*, 1972, 8. VIII, стр. 13; *Играла је као анђео, Полиџика*, 1972, 10. VIII, стр. 13.

³⁸ Светислав Вуловић, *Петар Петровић Њеџош њесник српски*, у: *Целокујна дела*, књига прва, стр. 133–134.

³⁹ *Истио*, стр. 97.

⁴⁰ Њихово познанство наставило се преписком и срдачним односом у прољеће 1847, када је Томазео Његошу помагао у прикупљању грађе у млетачком Државном архиву, а овај посјеђивао Томазеа у његовом скромном стану у Венецији. Кад је у Аустрији 1848. године букнула револуција и Томазео се нашао на челу новоуспостављене републике у Венецији, између њих је дошло до политичког сукоба и отвореног непријатељства. Од тада ће Томазео за Његоша, чак и после његове смрти, разли-

Горски вијенац, Његошево најчувеније дјело, превођен је у одломцима и објављиван на италијанском језику свега неколико мјесеци након што је, како се претпоставља, најкасније до средине фебруара 1847. године, штампан у Бечу. Колико је познато, једино је италијанска преводна књижевност тако брзо реаговала на појаву овога дјела.⁴¹

Хронолошки први, већ почетком јуна 1847. године, појавио се у задарском листу *Dalmazia* италијански превод у прози првог монолога владике Данила (стихови 1–88).⁴² Преводац је свештеник Иван Франчески (право име: Иван Периновић, 1809–1862), родом из Омиша, професор задарске гимназије, оснивач и уредник овог економско-књижевног недељника намијењеног образованом свијету у Далмацији, с циљем посредовања између словенске и италијанске културе. Прилог о Његошу очито се уклапао у оријентацију часописа, коју је обиљежавао тзв. *slavismo italiano*.⁴³ Франчески је преведени одломак пропратио извршним, врло исцрпним и озбиљним уводним чланком.⁴⁴ С обзиром на то да је ријеч о првом приказу *Горској вијенца* на италијанском језику, и то на невеликом броју страна, изненађујуће је да се овај аутор, износећи своја запажања и судове, дотакао готово свих основних елемената Његошевог тек

читим поводима и у разним дјелима, имати само неоправдано ружне, грубе и клеветничке ријечи. Оптуживаће га, између осталог, да *ијевајући о једној илесачици италијанској иозоришиа, вријећа руски двор који ја издржава (Italia, Grecia, Illirio, la Corsica, le isole Jonie e la Dalmazia, у: Storia civile nella leteraria. Studii di N. Tommaseo, Ermanno Loescher, Roma-Torino-Firenze 1872, стр. 431). Или, у другом спису, да у Венецију, Трст и Бечу одлаже владичанску мантију и рајнички нож да би оијевао једну илесачицу (Milan e il Montenegro, у: Il secondo esilio. Scritti di Niccolò Tommaseo concernenti le cose d'Italia e d'Europa dal 1849 in poi, Sanvito, Milano 1862, t. I, стр. 241–245). Уп. Весна Килибарда, Прилој ироучавању односа Њеиоша и Томазеа, Историјски записи, Подгорица, LXXXV/2002, бр. 1–2, стр. 81–91.*

⁴¹ Мирка Зоговић, *Читњања Њеиоша у Италији*, у: *Петар II Пеиоровић Њеиош, личност, дјело и вријеме*, ЦАНУ–САНУ, Научни скупови књ. 35, Подгорица 1995, стр. 388.

⁴² Giovanni Franceschi, *Горски виенац, Историјеско содишње ири свршеику 17. века. Сочинение П. П. Н. Владике Чернојорскоја, Dalmazia*, III/1847, бр. 23 (10. VI), стр. 182–183; бр. 24 (17. VI), стр. 189–190.

⁴³ Уп. *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, у: Mate Zorić, *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*, Književni krug, Split, 1992, str. 428–429.

⁴⁴ Франческијев превод с рецензијом *Горској вијенца* сљедеће 1848. године прештампан је и у листу *Strenna triestina*. У преводу на српски језик учитеља Ђорђа Бана Франческијев чланак је одмах објавила београдска *Подунавка*, V/1847, бр. 26 (27. VI), стр. 103–104; бр. 27 (4. VII), стр. 108; бр. 28 (11. VII), стр. 111–112.

издатог дјела.⁴⁵ По аргументацији ставова и значају за касније студије о Његошевом дјелу, Франческијева критика с правом је оцијењена као *прва комилейна и научно заснована анализа Горској вијенца*.⁴⁶

Према Франческију, *душа цијеле драме* је владика Данило, за кога каже да се издваја међу својим сународницима не само угледом и знањем, него и веома снажном љубављу према својој вјери и отаџбини која, и поред свега, *не прелази у фанатизам и окрућеност*.⁴⁷ Као црквени и свјетовни поглавар, он своје дужности испуњава не предузимајући никад оно *што се не би слајало са његовим њоложајем*, док је *сирово јунаштво* других лица, зависно од њихових година и искуства, мање или више *задојено мржњом* против представника друге вјере.⁴⁸ Франчески признаје да прије *Горској вијенца* ни код једног другог писца, осим у одломцима народних пјесама, није видио *истиниције, тачније и живље* представљање једног словенског друштва: *Овдје видиш вјерно насликане обичаје, навике, врлине, њороке, ѡразновјерја, релијију, фанатизам; ниједна околност није ѡстљављена ван своја мјестја; овдје су стјрашила, ѡрорицања, вјештицие; штјавише, овдје има и ироније, сарказма, шале*.⁴⁹ Показујући изванредно познавање *своја народа и најинтимнијих ѡрива људскоја срца* Његош, према Франческију, открива у себи *ванредноја ѡенија*.⁵⁰

Аутор приказа сажето и углавном вјерно препричава радњу дјела, истичући као најупечатљивије епизоде: *Сан Вука Мандушића, Драшко у Млецима и Тужбалица сестјре Бајѡрићеве*. Поседну пажњу поклатио је форми Његошевог дјела. У сложеној радњи, са великим бројем међусобно супротстављених лица, пјесник је, каже Франчески, *умио да ѡвеже све расѡришене ници, све шје бројне дојаћаје, знао да их сакуйи и ѡједини у једну цјелину која се ни најмање не нарушава ни у радњи и – штио је још чудније – ни у мјестју, ни у времену*.⁵¹ Он истиче да Његош *не дијели сво-*

⁴⁵ Јевто Миловић прештампао је Франческијев превод Његошевих стихова на италијански, објавивши и његову уводну рецензију у преводу на српскохрватски језик у свом раду: *Приказ Њејошева 'Горској вијенца' из 1847. ѡ. од Ђ. Франческија, Сјиварање*, VI/1951, св. 7–8, стр. 491–495. Види и Франческијеву рецензију у изводима у: Ј. Миловић, *Њејош у слици и ријечи*, Графички завод, Титоград 1974, стр. 206–212.

⁴⁶ Владимир Осолник, *Истјорија књижевности о Пејѡру II Пејѡровићу Њејошу*, ЦАНУ, Подгорица 1999, стр. 51.

⁴⁷ Giovanni Francheschi, нав. рад, бр. 23, стр. 183.

⁴⁸ *Иштио*.

⁴⁹ *Иштио*.

⁵⁰ *Иштио*.

⁵¹ *Иштио*.

ју драму у чинове, већ се служи *методом старих Грка*, с времена на вријеме прекидајући радњу неком врстом хора, то јест колом чија *узвишена лирика*, пјевајући о јуначким подвизима, *дивно служи да расијали мржњу ироштив Турчина*.⁵² Кола из *Горској вијенца* Франчески овдје пореди и с хоровима италијанског романтичара Манцонија. Лиричност као умјетничку вриједност епско-драмског *Горској вијенца* коју је Франчески, неоптерећен прагматичном националном или програмском ослободилачком идејом, овдје нагласио, српска критика с предзнаком псеудокласицизма и утилитаризма *иошћуно је иревидела и одјурнула у иозадину*, све до панегиричке студије Светислава Вуловића из 1877. године, код кога је, према Владимиру Осолнику, она такође остала у *сјенци дивљења каракџеру Њејошевих јунака и ешћичкој узвишености идеје сјева*.⁵³

Поред врлина, Франчески не заобилази да истакне и неке мане и недостатке Његошевог дјела, напомињући да се оне *срепшају и код најобдаренијих џенија*.⁵⁴ Ту мисли на *оскудносћ драмске радње* коју, нарочито у првој половини, успорава стално уношење нових, наизглед међусобно слабо повезаних догађаја, као резултат *иреијеране жеље ијесникове* да наслика народне обичаје. Такве *неиошћредне сцене*, оцјењује Франчески, заустављају радњу која је од почетка, *сама ио себи моноиона*. Ту убраја ноћне снове, прорицање из јарећег плећа, попа Мића и нарочито *дуја и досадна ирричања о Млещима*. Ипак, при крају, каже се, *радња најредује задивљујућом брзином*. Говорећи о стилу и изразу *Горској вијенца*, који у највећој мјери истичу снагу ауторовог пјесничког генија, Франчески замјера Његошу честу употребу турских и италијанских ријечи.⁵⁵ Те мане, ипак, према овом аутору, не могу засјенити љепоту *Горској вијенца*, с којим Словени *добијају ирву драму великој надахнућа и истинској народној духа*.⁵⁶ Франческијева рецензија превазилази резултат његовог преводилачког труда – смисаоно тачне прозне парафразе првог монолога владике Данила – а њене елементе преузимаће касније и неки други аутори који о Његошу буду писали на италијанском (Јаков Ђудина, Шиме Љубић), и не само на италијанском језику.

Почетне стихове овог монолога Франчески је превео и на енглески језик, ставивши их на располагање шкотском научнику и дипломати Е.

⁵² Giovanni Franceschi, нав. рад, бр. 24, стр. 188.

⁵³ Владимир Осолник, нав. дјело, стр. 52.

⁵⁴ Giovanni Franceschi, нав. рад, бр. 24, стр. 189.

⁵⁵ *Исћо*.

⁵⁶ *Исћо*.

А. Пејтну који се, путујући по Далмацији и Црној Гори, с Његошем упознао у прољеће 1847. у Сплиту. Пејтн је енглеску парафразу одломка из монолога владике Данила (стихови 1–25: *Archibishop Daniel speaks with himself*) објавио у својим књигама први пут већ 1849. године, захваљујући се Франческију на помоћи.⁵⁷ Италијански је овдје, као и у случају њемачког превода пјесме *Три дана у Тријесџу*, имао посредујућу улогу у настанку првог покушаја превода Његоша на енглески језик, иако је Пејтн био свјестан да *дуквални ѝревод, ѿоѿуѿи овоѿа, као и ѝреврнуѿи кайуѿи* не може дочарати оно што су му пренијели читаоци Његошевог спјева у оригиналу, за који овај аутор каже да је *ѿисан снажним језиком, са обиљем мейшафора које се ѿонекад уздижу до ѿенијалностѿи*.⁵⁸

Од јесени 1847. године, италијанске преводе одломака из *Горској вијенца*, овога пута у стиху, почиње да објављује млади Далматинац Јаков Ђудина, у то вријеме професор *илирској језика* на Наутичко-трговачкој академији у Трсту.⁵⁹ Он је у првом раздобљу свог преводачког бављења Његошевим драмским спјевом, то јест крајем четрдесетих и почет-

⁵⁷ Andrew Archibald Paton, *Highlands and Islands of the Adriatic, including Dalmatia, Croatia, and Southern Provinces of the Austrian Empire*, Chapman and Hall, London 1849, v. I, стр. 66–106; *Researches on the Danube and the Adriatic*, F. A. Brockhaus, Leipzig, 1861, vol. I, стр. 199–200. Уп. и Јевто Миловић, *Енѿез А. А. Паѿѿон о Њеѿошу, Сѿѿварање*, VI/1951, св. 7, стр. 495–497.

⁵⁸ Andrew Archibald Paton, *Highlands and Islands of the Adriatic*, стр. 101–102. Уп. и прилог Бојке Ђукановић у коме ауторка неосновано тврди да је ријеч о првом преводу стихова из *Горској вијенца* на један страни језик (*Превођење Горској вијенца на енѿлески језик*, у: *Превођење 'Горској вијенца' на сѿѿране језике*, ЦАНУ, Подгорица 2001, стр. 87–95).

⁵⁹ Јаков Ђудина (1823–1900), публицист, историчар и преводац словенске народне и умјетничке поезије на италијански језик, након гимназије у Сплиту завршио је у Италији права с докторатом. Највећи дио живота провео је у Сплиту, радећи као јавни биљезник. Објавио је више од стотину радова из народне прошлости, културне баштине, историје књижевности и статутарног права неких далматинских градова. Био је дописни члан неколико академија, а добитник је и више одликовања, међу којима и црногорског ордена реда Данила I. У савременој критици препознат је као марљиви посредник италијанско-словенских веза. Културно и политички био је аутономаш и проиталијански оријентисан, али се није одрицао свога словенског поријекла. Његова породица потицала је из околине Травника, а послѣје пада Босне под турску власт иселила се у Млетачку републику.

К. П., *Др Јаков виѿез Кјудина, Босанска вила*, IХ/1894, бр. 11, стр. 161–162; Мате Зорић, *Ђудина (Chiudina)*, Јаков, *Енциклопедија Јуѿославије*, Лексикографски завод ФНРЈ, Загреб МСМLVI, том 2, стр. 636; Кармен Милачић, *Ђудина, Јаков, Хрѿѿајски биоѿрафски лексикон*, Лексикографски завод Мирослав Крлежа, Загреб 1993, том 3, стр. 163.

ком педесетих година XIX вијека, на италијански језик превео седам одломака или око 250 стихова из *Горској вијенца*, објављујући их у листовима *Osservatore Triestino*, *Gazzeta di Zara*, *Osservatore Dalmato*, *Corriere Italiano i Dalmazia Costituzionale*.⁶⁰

Ђудина је од октобра 1847. до марта 1848. превео шест одломака из Његошевог драмског спјева, објављујући их већином у листу *Osservatore Triestino*, одакле су до краја 1848. прештампавани у још неким листовима који су у то вријеме у Далмацији излазили на италијанском језику. Он је овим редосљедом превео сљедеће одломке из *Горској вијенца*: V коло (ст. 1210–1226: *Нови њраде, сједиш на крај мора*),⁶¹ II коло (ст. 563–602: *Чашу мега јошћи нико не ѿиш*),⁶² други монолог игумана Стефана (ст. 2486–2520: *Ја сам ѿроша сиш* и *решеш*),⁶³ опис млетачког позоришта војводе Драшка (ст. 1531–1577: *Бјеше ипре али грујојаче*),⁶⁴ VI коло (ст. 2622–2647:

⁶⁰ И у наредним деценијама Ђудина је наставио да на италијански језик преводи нове и прерађује већ објављиване одломке из Његошевог најславнијег дјела. Све преводе, већ објављене, као и новонастале, уз обиман чланак о Петру II Петровићу Његошу, Ђудина је уврстио у први том своје двотомне књиге превода словенске народне поезије (*Giacomo Chiudina, Canti del popolo slavo, tradotti in versi italiani con illustrazioni sulla letteratura e sui costumi slavi*, M. Cellini, Firenze 1878), као и у своје историографско дјело о Црној Гори (*Storia del Montenero (Crnagora), da' tempi antichi fino a' nostri*, Antonio Zannoni Tipografo Editore, Spalato 1882). Укључујући и преводе настале након више од двадесет пет година паузе, односно још шест одломака са око 160 новопреведених стихова, објављене 1878, као и један, објављен 1882. године (IV коло: ст. 1044–1074), Ђудина је из *Горској вијенца* укупно превео нешто мање од 450 стихова. У његовом избору из Његошевог спјева доминирају кола – превео је свих шест. Оно што и на савременог проучаваоца превода Јакова Ђудине може свакако да остави позитиван утисак јесте његов тематски избор, којим је овај преводилац италијанским читаоцима представио све три цивилизације које су обиљежиле његошевску слику Црне Горе: Црногорце, Турке и Млечане. Уп. Весна Килибарда, *Јаков Ђудина и Црна Гора, Филолошки ѿреплег*, XXXVIII/2011, бр. 2, стр. 69–85.

⁶¹ „Il Kolo quarto (sic!) della tragedia del Vladica intitolato ‘Il Serto della montagna’”. Trad. Giacomo Chiudina, *Osservatore Triestino*, LXIV/1847, бр. 125 (27. X), стр. 497. Прештампано у *Gazzetta di Zara*, XVI/1847, br. 88 (8. XI), стр. 536. У наслову је грешка, рјеч је о преводу V кола.

⁶² „Kolo secondo della slava tragedia di Monsignor Vladica del Montenegro”. Trad. G. Chiudina Dalmata, *Osservatore Triestino*, XVI/1847, бр. 132 (3. XI), стр. Прештампано у *Gazzetta di Zara*, XVI/1847, бр. 89, (11. XI) стр. 542–543.

⁶³ „Dalla tragedia slava del Vladica di Montenegro, Igumano Stefano”. Trad. di G. Chiudina, *Gazzetta di Zara*, XVI/1847, бр. 103 (30. XI), стр. 624–625. Прештампано у *Osservatore Triestino*, LXIV/1847, бр. 154 (24. XII), стр. 613–614.

⁶⁴ „Dalla tragedia slava del Vladica di Montenegro”. Trad. G. Chiudina, *Osservatore Triestino*, LXIV/1847, бр. 144 (1. XII), стр. 574.

Бјеше облак сунце ухваћено)⁶⁵ и дио I кола (ст. 198–268: *Бој се граји на Ср-де разљући*).⁶⁶

Појаву првог Ђудининог превода из *Горској вијенца* у октобру 1847. године пропратио је уводни коментар Пачифика Валусија (1813–1893), уредника тршћанског гласила у коме је одломак и објављен.⁶⁷ У њему он прво говори о Његошу, истичући да црногорски владика, као политичар, без зазора може стати наспрам просвијећене Европе, док му, као пјеснику, припада мјесто међу првим књижевницима свога језика. Валуси у свом осврту добро уочава да је Његошев *Горски вијенац истовремено и књижевно и политичко дјело* и да се црногорски владика њиме служи да међу Црногорцима *одржава мржњу према ширском поробљавању*. Овим поводом Валуси посебно истиче значај преводилачког подухвата Јакова Ђудине, за међусобно словенско-италијанско упознавање и зближавање које ће се, према његовом мишљењу, захваљујући управо Далмацији, земљи романско-словенске симбиозе, у будућности све више продубљивати. Свега десетак дана након што је објављен први одломак *Горској вијенца* у Ђудинином преводу, тршћански *Osservatore* донио је кратку, али ласкаву и тачну оцјену Његошевог спјева из пера Николе Томазеа у којој се каже: *Тамо гдје ојисује оно што боље познаје, тамо гдје се уздржава од књижевне реторике и приближава језику својих јоршћака, аутор је пјесник, а његови стихови истиаће шекстивови на којима ће се језик учити*.⁶⁸

⁶⁵ „Kolo. Dalla tragedia slava del Vladica di Montenegro”. Si danza cantando. Trad. G. Chiudina, *Osservatore Triestino*, LXV/1848, бр. 5 (12. I), стр. 18. Прештампано у *Gazzetta di Zara*, XVII/1848, бр. 8 (27. I), стр. 42–43 и у *Dalmazia costituzionale*, I/1848, бр. 13 (10. VIII), стр. 4.

⁶⁶ „Kolo primo della tragedia slava del Vladica del Montenegro”. Trad. G. Chiudina, *Osservatore Triestino*, LXV/1848, бр. 28 (5. III). Прештампано у *Gazzetta di Zara*, XVII/1848, бр. 60 (16. XI), стр. 342.

⁶⁷ Коментар овдје није потписан, што је касније изазвало недоумице око његовог ауторства код оних који нијесу знали да је исту рецензију Јаков Ђудина објавио 1878. године у предговору своје двотомне књиге превода јужнословенске народне поезије, потписујући управо П. Валусија као аутора. Уп. Giacomo Chiudina, *Canti del popolo slavo*, том I, стр. 8–10.

⁶⁸ „Cose dalmate e slave. Gorski vijenac... Silvestre Ghirlanda, poema in dialogo del Vladica del Montenegro”, *Osservatore Triestino*, LXIV/1847, бр. 129 (27. X), стр. 513–514. Биљешку је након десетак дана прештампала *Gazzetta di Zara* уз први одломак из Његошевог спјева који је у овом гласилу објављен (XVI/1847, бр. 88, (8. XI), стр. 535–536), а Томазео је без измјена унио у свој *Естетички рјечник* (Petrovich, Vladica del Montenegro, poema in dialogo, *Dizionario estetico*, Giuseppe Reina, Milano 1853, том. II,

Сљедећа два одломка из *Горској вијенца* у свом италијанском преводу Јаков Ђудина је објавио у задарском листу *Osservatore Dalmato* децембра 1851, непосредно послје Његошеве смрти. Један представља до тада нештампани превод пјесме Мустај-кадије о лијепој Фатими (ст. 1855–1873: *Не ѿлач', мајко, дилбер Фатиму*).⁶⁹ За ову прилику њему је додат ранији Ђудинин превод V кола *Горској вијенца* (ст. 1210–1266: *Нови ѿраде, сје-диш на крај мора*), већ два пута објављиван 1847. године.⁷⁰ Поводом Његошеве смрти Ђудина се мало раније у истом листу на насловној страни огласио сљедећим ријечима: *У владици, а ѿојом у књижевнику ѿуди Словенство једној од највећих својих умова. Међу бројним гјелима, ѿолико ѿрослављеним код Јужних Словена, само Горски вијенац довољан би био да ѿа учини бесмртним*.⁷¹ У октобру наредне 1852. године у истом гласилу услиједило је прештампавање још једног, такође раније два пута објављиваног, одломка из *Горској вијенца* у Ђудинином италијанском преводу. Ријеч је о II колу (ст. 563–602: *Чашу мега још ѿ нико не ѿоји*).⁷² Непосредни повод овог поновног објављивања није разјашњен, а можда би се могао потражити у појачаном интересовању европске јавности за Црну Гору због њеног ангажовања у, тада актуелном, херцеговачком устанку.

Како се о Ђудининим преводима *Горској вијенца*, посебно онима објављеним у раздобљу од 1847. до 1852. године задуго није много знало, не чуди да је Харалампије Поленаковић, на основу једне вијести коју је 1848. године објавила *Подунавка* (бр. 7 од 13. фебруара) читав вијек касније отворио питање о непознатом италијанском преводу Његошевог спјева извјесног Чулића.⁷³ На његову биљешку осврнуо се Љубомир Дурковић Јакшић, потврђујући да је ову недоумицу још 1923. године разријешао Павле Поповић, на основу преписа Ђудининих превода из листа

стр. 247). У Црној Гори овај Томазеов суд први пут је објављен у чланку дон Ника Луковића *Њејошеви савременици Никола Томазео и кријичар Франчески о Горском вијенцу, Подјега*, IV/1847, бр. 27 (17. В), стр. 6.

⁶⁹ „Il Montenero e il Vladica Pietro Petrovic II”, *Osservatore Dalmato*, III/1851, бр. 194 (5. XII), стр. 4.

⁷⁰ Као и први пут, поново је погрешно насловљено као четврто коло.

⁷¹ *Osservatore Dalmato*, III/1851, бр. 177, стр. 1. Прештампано у *Osservatore Triestino*, LXVII/1851, бр. 266 (11. XI), стр. 1049–1050.

⁷² „Frammento del Gorski Vienaz del Vladica Pietro Petrovic”. Trad. G. Chiudina. – *Osservatore Dalmato*, IV/1852, бр. 163 (12. X), стр. 4. Исти одломак прештампан је и у бечком *Corriere Italiano*, III/1852, бр. 240 (15. X), стр. 2.

⁷³ Др Х[аралампије] П[оленаковић], *Да ли је објављен Чулићев ѿревод 'Горској вијенца'?*, *Стварање*, III/1847, бр. 7–8, стр. 470.

Osservatore Triestino, које му је Нићифор Вукадиновић доставио из Трста, утврдивши да је до забуне довела грешка у презименима настала у редакцији *Подунавке*.⁷⁴

Рана критика се о Ђудининим преводима *Горској вијеница* није најпохвалније изразила, док је познија критика према овом преводиоцу ипак благонаклонија. Склони смо вјеровању да сâма чињеница Његошевог раног присуства у италијанској култури може извјесно да релативизује скромну језичку и стилистичку вјерност Ђудининих италијанских превода оригиналу, која у оцјени историјског значаја губи или добија на важности, зависно од тога да ли се преводилачки резултат посматра и оцјењује издвојено или у контексту укупних културно-историјских околности у којима настаје.

Јаков Ђудина се једном приликом и сусрео с Његошем. Тај мало познати детаљ износи Лазар Томановић у некрологу који 1900. године пише овом далматинском писцу и преводиоцу, наводећи да је црногорски владика *на њоврајку из Иџалије, кад су ња у Сџеџу дочекали њејови обожаваоци, међу којима је био и млади Ђудина, овоја у чело њољубио, чиме се њокојник њоносио до своје смрџи, више нејо иједном декорацијом шџо су њејове њрси красиле*.⁷⁵ Томановић не каже када је до овог сусрета могло доћи. Цвито Фисковић помиње да је у градској библиотеци у Сплиту пронашао београдско издање Његошевог *Ојледала срџској* из 1845. године с рукописном биљешком на једној од страница књиге, која свједочи да је она била дар црногорскога владике Јакову Ђудини, уручен му приликом њиховог сусрета на броду (*Dono fattomi dal Vladica nel Vapore*).⁷⁶ Овај податак наводи нас на помисао да се сусрет Његоша и Ђудине могао десити и у прољеће 1847. године, када се владика кратко задржао у Сплиту, то јест и прије него што се Ђудина прочуо по преводима *Горској вијеница*.⁷⁷ Да ли му је тада, уз *Ојледало срџско*, Његош поклонио и примјерак тек штампаног *Горској вијеница*, што би младога Далматинца могло понукати да се одмах посвети преводу одломака из спјева? Не располажемо поузданим подацима на основу којих бисмо утврдили да је до овог очито врло срдечног сусрета дошло по објављивању првих

⁷⁴ Др Љубомир Дурковић Јакшић, *Да ли је објављен Ђулићев њревод 'Горској вијеница'?*, *Историјски записи*, III/1950, св. 4–6, стр. 251–253.

⁷⁵ Јаков Кјудина, *Глас Црнојорца*, XXIX/1900, бр. 9 (4. III), стр. 3.

⁷⁶ Цвито Фисковић, *Неколико биљезака о Њејошу и о Црној Гори из њрве њоловице 19. сџољећа*, *Историјски записи*, V/1952, св. 8, стр. 221–237.

⁷⁷ Уп. Иван Боначи, *Њејош у Сџиџу, Сџварање*, XV/1960, бр. 11–12. стр. 992–995.

Ћудининих италијанских превода из Његошевог спјева. Ако би то био случај, а то сматрамо мање вјероватним, сусрет се онда могао догодити у касно прољеће или у позну јесен 1850. године, када је већ озбиљно болесни Његош у два наврата одлазио у Италију да се лијечи или у љето 1851. године, када се у врло тешком здравственом стању коначно враћао у Црну Гору, гдје је поживио још свега два мјесеца.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Банашевић, Никола: *О Свободијади и Гласу каменитијака*, у: Петар Петровић Његош, *Целокуйна дјела*, књига прва, *Свободијада – Глас каменитијака*, Просвета, Београд 1951, стр. 293–301.
- [2] Барац, Антун: *Три дана у Тријесту на њемачком језику*, *Сиварање*, VI/1951, бр. 12, стр. 713–720.
- [3] Боначи, Иван: *Њеџош у Силију*, *Сиварање*, XV/1960, бр. 11–12, стр. 992–995.
- [4] Cronia, Arturo: *La conoscenza del mondo slavo in Italia. Bilancio storico-bibliografico di un millenio*. Istituto di studi adriatici di Venezia (STEDIV), Padova 1958.
- [5] Curto, Carlo: *L'Italia e il Montenegro nel ricordo di due poeti*, *Vita internazionale*, XXIII/1920, br. 16, str. 370–371.
- [6] Дурковић Јакшић, Љубомир (ур): *Србијанска шtamпа о Њеџошу и Црној Гори (1833–1851)*, Историјски институт САН, књ. 3, Београд, 1951.
- [7] Дурковић Јакшић, Љубомир: *Жена којој је Њеџош њевао*, *Полиџика*, 1963, 1. IX, стр. 17.
- [8] Фисковић, Цвито: *Неколико диљежака о Њеџошу и о Црној Гори из њрве њоловице 19. сџољења*, *Историјски записи*, V/1952, св. 8, стр. 221–237.
- [9] Ђорђевић, Нада: *Две Њеџошеве њесме у њреводу на чешки језик*, *ПКЈИФ*, књ. 37, 1971, св. 1–2, стр. 109–121.
- [10] Ђукановић, Бојка: *Превођење Горској вијенца на енглески језик*, у: *Превођење Горској вијенца на сџране језике*, ЦАНУ, Подгорица 2001, стр. 87–95.
- [11] Кастрепели, Стјепо И: *Њеџош на њредсџави оџере Robert le Diable*, *Сиварање*, VII/1952, св. 11, стр. 692–700.
- [12] Килибарда, Весна: *Њеџош и Трсџи*. *Италијански њисци и њуџојисци о владици њјеснику*, ЦИД, Подгорица 2000.
- [13] Килибарда, Весна: *Прилоџ њроучавању односа Њеџоша и Томазеа*, *Историјски записи*, Подгорица, LXXV/2002, бр. 1–2, стр. 81–91.
- [14] Килибарда, Весна: *Јаков Ћудина и Црна Гора*, *Филолошки њреџег*, XXXVIII/2011, бр. 2, стр. 69–85.
- [15] Колендић, Петар: *Њеџошев 'Глас каменитијака' у италијанском њреводу Петџра Сенџића*, Српска краљевска академија, XCIV, други разред (7), Београд 1941, стр. 3–49.
- [16] К. П.: *Др Јаков виџез Кјудина*, *Босанска вила*, IX/1894, бр. 11, стр. 161–162.
- [17] Крониа, Артуро: *Италијански њревод Њеџошеве њјесме 'Три дана у Тријесту'*, *Сиварање*, VI/1951, бр. 7–8, стр. 393–394.
- [18] Лалић, Радован: *Објашњења уз Њеџошеве њесме*, у: Петар Петровић Његош, *Целокуйна дела*, књига прва, *Пјесме*, Просвета, Београд 1967, стр. 273–404.

- [19] Луковић, Нико: *Њећошеви савременици Никола Томазео и критичар Франчески о Горском вијенцу, Подједа*, IV/1847, бр. 27 (17. В), стр. 6.
- [20] М[илачић], Ка[рмен]: *Будина, Јаков, Хрватски диографски лексикон*, Лексикографски завод Мирослав Крлежа, Загреб 1993, том 3, стр. 163.
- [21] Миловић, Јевто: *Приказ Њећошева 'Горској вијенца' из 1847. г. од Ђ. Франческија, Сиварање*, VI/1951, св. 7–8, стр. 491–495.
- [22] Миловић, Јевто: *Енџез А. А. Пајон о Њећошу, Сиварање*, VI/1951, св. 7–8, стр. 495–497.
- [23] Осолник, Владимир: *Историја књижевности о Пејтру II Пејтровићу Њећошу*, ЦАНУ, Подгорица 1999.
- [24] Спасић, Крунослав Ј.: *Ко је Флора о којој њева Њећош, Полијика*, 1972, 8. VIII, стр. 13.
- [25] Спасић, Крунослав Ј.: *Ирала је као ањео, Полијика*, 1972, 10. VIII, стр. 13.
- [26] Стојанчевић, Владимир: *Њећошева Ода сјучања на њресјол Фердинанда I у италијанском ѡреводу до 1835. године, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, XII/1956, књ. 22, св. 3–4, стр. 281–285.
- [27] Staccioli, R. *Fabbri-Bretin, Flora*, www. treccani. it/enciclopedia/flora-fabbri_(dizionario_biografico)/
- [28] Шумаревић, С[ветислав]: *Нови ѡдоаци о Њећошу. Једна ѡријовейка Франческа Дал Онџара најисана ѡ ѡричању ѡесника 'Горској вијенца'*, Мисао, књ. XII, 1923, св. 5–6, 1033–1043; св. 7, стр. 1134–1147.
- [29] Шумаревић, С[ветислав]: *Жизела и ѡесник 'Горској вијенца'. Један Њећошев дијирамб који није још ѡронађен*, Време, 1931, 20. X, стр. 5.
- [30] Tommaseo, Niccolò: *Milan e il Montenegro*, u: *Il secondo esilio. Scritti di N. T. concernenti le cose d'Italia e d'Europa dal 1849 in poi*, Sanvito, Milano 1862, t. I, str. 241–245.
- [31] Tommaseo, Niccolò: „Italia, Grecia, Illirio, la Corsica, le isole Jonie e la Dalmazia”, u: *Storia civile nella leteraria*. Studii di N. T., Ermanno Loescher, Roma-Torino-Firenze 1872, str. 409–547.
- [32] Томановић, Лазар: *Јаков Кјудина, Глас Црногорца*, XXIX/1900, бр. 9 (4. III), стр. 3.
- [33] Вукадиновић, Нићифор: *Сијни ѡрилози, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. VI, 1926, св. 1, стр. 99–101.
- [34] Вукадиновић, Нићифор: *Франческо Дал Онџаро, један заборањени ѡријашељ срјској народа, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. V, 1925, св. 1–2, стр. 1–14.
- [35] Вуловић, Светислав: *Пејтар Пејтровић Њећош ѡесник срјски*, у: *Целокујна дела*, књига прва, Народна просвета, Београд, б. г. [1931], стр. 79–142.
- [36] Зоговић, Мирка: *Чијања Њећоша у Италији*, у: *Пејтар II Пејтровић Њећош, личности, дјело и вријеме*, ЦАНУ-САНУ, научни скупови, књ. 35, Подгорица 1995, стр. 385–395.
- [37] Зорић, Мате: *Романтички ѡисци у Далмацији на италијанском језику*, у: *Књижевни додири хрватско-италијански*, Књижевни круг, Сплит 1992, стр. 339–458.
- [38] Зорић, Мате: *Будина (Chiudina), Јаков, Енциклопедија Југославије*, Лексикографски завод ФНРЈ, Загреб MСMLVI, том 2, стр. 636.
- [39] Живановић, Јеремија: *Један Њећошев ѡућ (ѡ савременим белешкама), Годинињица Николе Чујића*, књ. XXXII, 1913, стр. 176–194.

Vesna KILIBARDA

THE FIRST ITALIAN TRANSLATIONS OF NJEGOŠ'S POETRY

Summary

The article is dedicated to the first translations of the poetry written by Petar II Petrović Njegoš into Italian, which was the first foreign language into which poetic works of this Montenegrin Prince-bishop (Vladika) and poet was translated to. Those first Italian versions of Njegoš's verses, that have mostly remained unknown for a long time in the South-Slavic Studies of Njegoš, were made during the poet's life, for different reasons: in the 1830 s they were made as official translations for the needs of the Austrian censorship, and in the 1840 s in a romantic-risorgimental context through which South-Slavic literary and political problem areas were covered in Triestan and Dalmatian gazettes in the Italian language. It is important to note the fact that these first translations of Njegoš's poetry into Italian have, in some cases, played a role as mediator for the appearance of the first translations of Njegoš's verses into German and English.